

„Vráťme si mesto!“ Prejavy nespokojnosti „mestského občana“ v politickom diskurze v Prešove 1918 – 1938*

VERONIKA SZEGHY-GAYER

Kľúčové slová: Prešov, Židia, mestské strany, maďarský aktivizmus, lokálpatriotizmus

V tejto štúdií sa venujem prešovským mestským stranám, ktoré predstavovali špecifický nástroj vyjadrenia kolektívnej nespokojnosti. Pokúšam sa nájsť odpoveď na to, aké problémy formulovala skupina obyvateľstva, ktorá samu seba definovala ako „mestských občanov“ alebo „mestskú strednú vrstvu“, v medzivojnovom období. V prvej časti štúdie v krátkosti predstavím etnické a náboženské zloženie obyvateľov súdobého Prešova, respektíve ich volebné správanie. Umožní nám to pochopiť, ako sa mestské strany stavali k politickým silám v československom štáte a kam sa dajú umiestniť v jeho politickom spektre. V druhej časti sa budem venovať dvom prešovským stranám, Mestskej občianskej strane a Volebnej skupine stredostavovskej.

Sociálnymi dejinami prešovskej elity medzivojnového obdobia sa historiografia doteraz zaoberala len veľmi málo. Nevieme, aké politické prúdy boli prítomné v mestskom zastupiteľstve, ani aké spoločensko-organizačné ideológie spoluutvárali verejný život mesta v tomto období. Preto neprekvapuje, že s mestskými stranami sa doteraz nezaoberala ani jedna dôkladnejšia práca. Dvojzväzková monografia Prešova, ktorá vyšla roku 1965, posudzovala udalosti – ako to bolo bežné – podľa dobových ideologických preferencií a z hľadiska dejín Komunistickej strany Československa.¹ Najnovšia odborná literatúra zas predstavuje miestne udalosti, sprevádzajúce vznik prvej Československej republiky, z viac etnocentrického, slovenského pohľadu.² Bokom ponecháva fakt, že Prešov predstavoval v tom čase ešte jazykovo i etnicky heterogénnu spoločnosť s náležite rozdeľnou kultúrou.

Mestské strany sa uchádzali o priazeň voličov výlučne len v čase obecných volieb, v ktorých sa rozhodovalo o zložení mestského zastupiteľstva. To bol dôvod, prečo sa vo svojej kampani obvykle nesnažili reprezentovať nejakú ideológiu alebo etnikum, ale vystupovali

---

* Štúdiá vznikla v rámci projektu OTKA č. K109173.

¹ CHMELÁROVÁ, Mária – PAŽUR, Štefan. Spoločenský a politický vývoj v rokoch 1918 – 1945. In SEDLÁK, Imrich (ed.) *Dejiny Prešova II*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1965, s. 146-184.

² ŠVORC, Peter (ed.) *Veľká doba a jej dôsledky. Prešov v 20. rokoch 20. storočia*. Prešov : Universum, 2012.

ako zástupcovia „mesta“, prípadne niektorej mestskej záujmovej skupiny. To však neznamená, že by sa nedali ideologicky zaradiť. Z veľkej miery predstavovali liberálne prúdy, zároveň ich program značne závisel od toho, aký pomer síl vládol vo vnútri zastupiteľského zboru. Keďže prešovské mestské strany založili prevažne židovskí a maďarskí intelektuáli, dá sa predpokladať, že nimi predstavovaný diskurz pomôže pochopiť politické myslenie židovskej a maďarskej elity a tiež vzťah tejto stále málo prebádanej skupiny k československému štátu. Rebekah Klein-Pejšová vo svojej práci identifikovala tri faktory, ktoré zohrávali kľúčovú úlohu v budovaní novej kolektívnej identity slovenského židovstva. Prvým je otázka židovských utečencov a význam židovských svojpomocných programov v posilňovaní pocitu ich vzájomnej solidarity. Ako druhý uvádza kategóriu židovskej národnosti zavedenú počas československých sčítaní obyvateľstva, ktorá pre židovstvo znamenala v čase vybičovaných nacionálnych emócií a očakávaní akúsi neutrálnu stratégiu. Za tretí faktor považuje premenu vedomia príslušnosti k územiu, ako aj vytvorenie novej „infraštruktúry“ slovenského židovstva.³ K vymenovaným faktorom by som pripojila aj otázku rozvíjania svojej miestnej komunity a otázku vedomia príslušnosti k istému miestu, ktoré v prípade mestských strán získavalo mimoriadnu úlohu. Ako skonštatovala Éva Kovács, židovstvo zohralo kľúčovú úlohu vo vytváraní príslušnosti k lokalite a lokálpatriotizmus v danom prípade neutralizoval konflikty vyplývajúce z národnej lojality.⁴

Nové definovanie lojality a obecnej príslušnosti bolo charakteristické aj pre maďarskú menšinu, ktorá sa ocitla v Československu a ktorej správanie sa medzi oboma vojnami nedá opísať len ako opozičné a odmietajúce štát. Výskumy Attilu Simona preukázali, že pre 15-20 % československých Maďarov bol charakteristický tzv. aktivistický (politický) postoj.⁵ Stál na presvedčení, že hlavné ciele vytýčené menšinami sa dajú vhodne reprezentovať len v súčinnosti s československými stranami a participovaním na moci. Tento postoj bol v rozpore s „negativistickým“ správaním, ktoré spochybňovalo oprávnenosť existencie československého štátu. Podľa môjho názoru takéto zmýšľanie nebolo cudzie ani inteligencii politicky sa angažujúcej v mestských stranách, ako to v nasledujúcom texte rozvediem.

Pojem *meštianstvo* a *stredná vrstva* sa v diskurze prešovských mestských strán objavoval ako synonymum, preto medzi týmito dvoma termínmi nebudem rozlišovať. V širšom zmysle sem zaradujem tú vrstvu mestského obyvateľstva, ktorá sa vymedzovala voči

---

³ KLEIN-PEJŠOVÁ, Rebekah. *Mapping Jewish Loyalties in Interwar Slovakia*. Bloomington and Indianapolis : Indiana University Press, 2015, s. 144.

⁴ KOVÁCS, Éva. *Felemás asszimiláció. A kassa zsidóság a két világháború között (1918–1938)*. Somorja : Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2004, s. 132.

⁵ SIMON, Attila. *Elfelejtett aktivisták. Kormányparti magyar politika az első Csehszlovák Köztársaságban*. Somorja : Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2013, s. 184.

robotníctvu a roľníctvu. Poväčšine k nej patrili malí či strední obchodníci a remeselníci, ako aj skupina inteligencie, disponujúca v meste nehnuteľnosťami. Vo svojej analýze už nebudem znova definovať pojem strednej vrstvy. Poukážem skôr na príklady, ako a s akými cieľmi konštruovala určitá záujmová skupina kolektívnu identitu mestskej strednej vrstvy a aké krivdy formulovala v jej mene.

Volebné správanie Prešovčanov medzi dvoma svetovými vojnami

Prešov patril k tým mestám, v ktorých sa ani v dobe dualizmu nestalo absolútnou väčšinou obyvateľstvo, ktoré sa pokladalo za maďarské (48,9 %).⁶ Podľa sčítania z roku 1921 predstavovali novú väčšinu príslušníci „československého“ národa. Ich počet dosahoval podiel 68,98 % a do roku 1930 stúpil na 75,88 %. Podiel Maďarov bol v roku 1921 11,31 % a v roku 1930 už klesol na 4,53 %, pričom príslušníci rusínskej a nemeckej národnosti nedosiahli ani 5 % z celkového počtu prešovského obyvateľstva.⁷

V prvej polovici 20. storočia sa Prešov dal považovať za výrazne katolícke mesto – dve tretiny obyvateľov sa hlásili k tomuto náboženstvu. Druhú najväčšiu náboženskú skupinu tvorili izraeliti: ich podiel sa pohyboval v medzivojnovom období nad 15 %. Približne polovica príslušníkov izraelitského náboženstva sa hlásila k židovskej národnosti, v roku 1921 až 55 %, ale v roku 1930 už len 43 %.⁸

Reorganizácia verejnej správy, ktorá prebehla po vzniku prvej Československej republiky v znamení centralizácie, vytvorila z Prešova, dovtedy mesta so zriadeným magistrátom, veľkú obec, hoci aj naďalej mohla používať označenie mesto. Na čele mesta stál mešťanosta, 12-členná mestská rada a mestské zastupiteľstvo, ktoré malo spočiatku 36, po roku 1932 42 členov. Prácu zastupiteľstva kontroloval hlavný mestský notár. Bol menovaný štátom a mal právo veta v každej záležitosti, ktorú mestské zastupiteľstvo prejednávalo. Mohol pozastaviť činnosť zastupiteľstva a menovať vládneho komisára.

Éva Kovács v dôkladnej analýze volebných výsledkov v Košiciach presvedčivo dokázala, že na ich základe treba brať výsledky sčítania obyvateľstva s rezervou. Z jej výskumov vyplýva, že Košičania hlasovali za maďarské strany v oveľa vyššom počte, než bol počet osôb, ktoré sa pri sčítaní prihlásili k maďarskej národnosti. K veľmi podobným záverom môžeme dôjsť aj v prípade Prešova. Kovács vychádza z predpokladu, že v Košiciach muselo byť najmenej toľko obyvateľov maďarskej národnosti, ako tých, ktorí hlasovali za

⁶ *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. 6. rész. Végeredmények összefoglalása.* Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1920, II. Részletes kimutatások, s. 128-129.

⁷ *Československá statistika – Svazek 9.* Praha : Státní úřad statistický, 1924. Část tabulková, s. 41; *Československá statistika – Svazek 98.* Praha : Státní úřad statistický, 1934. Část tabulková, s. 35.

⁸ Údaje k náboženstvu pozri: *Československá statistika – Svazek 9. Sčítání lidu v Republice československé ze dne 15. února 1921, I. díl.* Praha : Státní úřad statistický, 1924. Část tabulková, s. 102-103.; *Československá statistika – svazek 98. Sčítání v Republice československé ze dne 1. prosince 1930. I. díl.* Praha : Státní úřad statistický, 1934. Část tabulková, s. 100-101.

maďarské strany.⁹ V oboch prípadoch sa však, podľa môjho názoru, nedá vylúčiť ani skutočnosť, že za maďarské strany mohli hlasovať aj osoby, ktoré sa pokladali za príslušníkov slovenskej národnosti alebo boli nerozhodnutí či ľahostajní v otázke svojej národnej identity.¹⁰

Československé voľby boli všeobecné a tajné, ale pri sčítaní obyvateľstva na území Slovenska sa národnosť musela uviesť sčítaciemu komisárovi. Na voľbách sa zároveň nezúčastnilo všetko obyvateľstvo, ale len tí, ktorí mali volebné právo – teda muži a ženy, ktorí dovърšili 21. rok života a súčasne aspoň tri mesiace žili v danej obci. Keďže voľby boli povinné, volebná účasť bola vždy nad 90 %. Pred rokom 1918 v Uhorsku neexistovalo všeobecné a tajné volebné právo. Uplatňoval sa systém virilizmu, ktorý zaručoval, aby prevažná časť členov zastupiteľského zboru verejnoprávných a samosprávnych orgánov pochádzala z najmajetnejších vrstiev. Po roku 1918 získaním volebného práva sa k možnosti zasahovať do miestnej i štátnej politiky dostali politicky neskúsené masy, bez ohľadu na národnosť. Politická demokratizácia nutne musela zmeniť postoj obyčajného človeka ku každodennej politike, ako aj úlohu politických strán.

Výrazný podiel kresiel v mestských zastupiteľských zboroch získali opozičné prúdy a strany, čo im umožňovalo presadzovať svoju vôľu aj v protiklade k štátnym záujmom. To mohla byť jedna z príčin, prečo československé úrady nezverejnili časť volebných výsledkov v štatistických publikáciách: v prípade viacerých miest by preukázali vysoké víťazstvo opozičných síl.

Tab. 1. Podpora politických strán v Prešove 1920 – 1935. Biele stĺpce: výsledky parlamentných a provinčných volieb. Sivé stĺpce: výsledky obecných volieb. Údaje sú uvádzané v percentách.

	1920	1923	1925	1927	1928	1928	1929	1932	1935
Československé občianske strany	42,1	23,9	32,21	18,9	26,4*	26,78	36,17	23,5	50,2
Komunistická strana Československá	-	24,4	21,12	21,8	15,8	16,23	13,94	17,5	19,5
Československá sociálnodemokratická strana robotnícka	43,9	4,4	2,56	3,6	-	-	4,38	6,5	9,3
Židovské strany	14	14,6	15,83	16	15,8	18,42	13,5	14,9	-
Krajinsko-kresťanskosocialistická strana	-	26,9	17,94	25,9	29	27,31	32,01	18	21
Maďarská národná strana a ich spojenci	-	-	10,34	-	-	11,26		-	
Rusínske strany	-	-	-	3,8	5,8	-	-	3,7	-
Mestské strany	-	5,8	-	10	7,2	-	-	10,5	-
Spolu	100	100	100	100	100	100	100	100	100

* V roku 1928 Československá sociálnodemokratická strana robotnícka zostavila svoju kandidačnú listinu spolu s Národnou stranou práce.

⁹ KOVÁCS 2004, s. 93-122.

¹⁰ ZAHRA, Tara. Imagined Non-Communities: National Indifference as a Category of Analysis. In *Slavic Review*, 2010, roč. 69, č. 1, s. 93-119.

Z uvedenej tabuľky¹¹ môžeme vyčítať popularitu Krajinskej kresťanskosocialistickej strany v roku 1920, ale aj postupnú stratu jej pozícií: v roku 1923 a 1927 z 36 poslancov dokázala získať 10, v roku 1928 až 11, ale v roku 1932 pri zvýšenej počte poslancov na 42 sa jej podarilo získať už len 8 miest. No i s týmto volebným výsledkom skončili – tak ako v každých obecných voľbách – na prvom mieste. Mimo-riadny úspech priniesli krajinské voľby v roku 1928. V meste, kde sa podľa štatistík sotva 11 % obyvateľstva hlásilo za Maďarov, získali kresťanskí socialisti spolu s Maďarskou národnou stranou 38,58 % (!). Takýto vysoký volebný zisk nedokázali vyprodukovať maďarské strany ani v Košiciach, hoci tam žilo viac maďarského obyvateľstva ako v Prešove. Prešovský výsledok maďarských strán v roku 1935 (21 %) dokázal tesne prekonať len Autonomistický blok (21,66 %), zložený z Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, Slovenskej národnej strany a z jednej rusínskej a jednej poľskej strany. Lepší výsledok dokázala Hlinkova strana dosiahnuť len roku 1920 (28,6 %), no vďaka tomu, že kresťanskí socialisti v Prešove nezostavili kandidátku a podporovali Hlinkovcov. Za to Slováci v Košiciach odstúpili z volieb v prospech kresťanských socialistov.¹² V parlamentných voľbách dokázala Hlinkova strana dosiahnuť dvakrát toľko hlasov, ako v čase obecných či zemských volieb, čo znamená, že z jej miestnej voličskej základne približne polovica voličov podporovala v obecných voľbách inú stranu.

Druhou najpopulárnejšou politickou silou v Prešove bola Komunistická strana Československa. Strana, ktorá vznikla roku 1921, predstavovala v mestskom zastupiteľstve rovnakú silu ako kresťanskí socialisti a v parlamentných voľbách roku 1925 jej prešovskí voliči odovzdali najviac hlasov (21,12 %).

Hoci som v tabuľke pre nedostatok miesta nevymenovala všetky „československé“ občianske strany, a dokonca k nim priradila aj Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu, ich zoskupenie v jednej kategórii bolo opodstatnené minimálne v tom, že tieto strany vo väčšine prípadov tvorili v rámci prešovského obecného zastupiteľstva jednu frakciu. Tak dokázali dosiahnuť, aby mali rozhodujúce slovo v otázkach týkajúcich sa mesta, a to bez toho, aby bolo nutné „zasahovanie“ hlavného notára. Sociálni demokrati, národní socia-

¹¹ Pramene tabuľky: *Čechoslovakische Statistik, Band 1*. Prag : Statistisches Staatsamt, 1922. Tabuľky, s. 34-35; Štátny archív v Prešove (ďalej ŠA PO), P, fond (ďalej f.) OÚ, krabica (ďalej k.) 28, inv. č. 212, Voľby do obecných zastupiteľstiev (1923); *Čechoslovakische Statistik – Svazek 31*. Praha : Státní úřad statistický, 1926, s. 66; Levizsgáztunk. In *Új Világ*, 23. októbra 1927, s. 1; 8151 leadott szavazat megoszlása. In *Új Világ*, 16. septembra 1928, s. 1; A tartományi és járási választások számszerű eredményei. In *Új Világ*, 9. decembra 1928, s. 1; *Čechoslovakische Statistik – Band 70*. Prag : Statistisches Staatsamt, 1930, Část tabulková, s. 44; ŠA PO, P, f. MÚ, k. 12, inv. č. 129, Výsledok obecných volieb konaných dňa 25. IX. 1932; *Čechoslovakische Statistik – Band 134*. Prag : Statistisches Staatsamt, 1936, Část tabulková, s. 52; *Čechoslovakische Statistik – Band 134*. Prag : Statistisches Staatsamt, 1936, Část tabulková, s. 52.

¹² ILEK, Marián: *Predvolebná kampaň a voľby v roku 1920 a mesto Prešov v obraze vybranej politickej tlače II*. Dostupné na internete: <http://www.kvhbeskydy.sk/predvolebna-kampan-a-volby-v-roku-1920-a-mesto-presov-v-obraze-vybranej-politickej-tlace-ii/> (posledný náhľad 15. august 2015).

listi, agrárnici, národní demokrati, ako aj poslanci za Československú živnostensko-obchodnícku stranu stredostavovskú, Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu a 1-2 rusínski poslanci boli odkázaní na jednotné vystupovanie. Zväčša ich posilnila aj Židovská strana, ktorá medzi rokmi 1920 – 1935 disponovala vo voľbách oproti ostatným stranám najvyrovnanejšou podporou. Miestna pobočka Židovskej strany, ktorá reprezentovala národné orientovaných Židov, mohla tak v obecných, ako aj v krajských voľbách počítať so stabilnou volebnou základňou, zahrňujúcou 1 200 – 1 300 voličov, hoci v parlamentných voľbách roku 1935 sa jej poslanci už objavili na kandidátke sociálnych demokratov. Vo všeobecnosti teda možno skonštatovať, že prešovskí voliči sa inak správali v komunálnych a inak v zemských voľbách. To zároveň naznačuje, že asi 500- až 1 000-členná skupina stojaca v pozadí mestských strán pri parlamentných voľbách patrila k rozličným politickým táborom. V nasledujúcich riadkoch sa pokúsím dať odpoveď na to, ku ktorým.

Prešovská Mestská občianska strana

Mestská občianska strana vznikla v roku 1921 a upozornila na seba heslom „*Vrát' me si mesto!*“¹³ Ním chceli predstavitelia strany vyjadriť odpor proti zmenám v správe mesta. Na jednej strane mali výhrady proti tomu, že československá legislatíva premenila Prešov z mesta so zriadeným magistrátom na veľkú obec a zároveň rozšírila právomoci hlavného notára. Na druhej strane pociťovali ako najväčšiu stratu pre mesto skutočnosť, že po prevrate sa z Prešova odsťahovala Právnická akadémia Evanjelického kolégia s jeho teologickou a pedagogickou fakultou, pričom zanikli aj iné inštitúcie. Považovali to za dôsledok politiky štátu, ktorý surovo zasiahol do života mesta a oklieštil jeho samosprávne kompetencie.

Predstavitelia strany sa snažili o to, aby k rozhodovaniu o hospodárskych a kultúrnych záležitostiach mesta mali prístup poslanci disponujúci praktickými skúsenosťami s riadením mesta: „*Musíme dávať pozor, aby sa vnútorné riadenie mesta nedostalo spod dohľadu domorodých mešťanov. To je jediná oblasť, kde si vieme ochrániť staré prešovské tradície, starý Kulturprešov, Atény na brehoch Torysy. Tu ešte, ak sa múdro zorganizujeme, vieme vytlačiť cudzie vplyvy, ktoré sú v rozpore s našimi záujmami*“ – vyjadril sa jeden z poslancov strany. „*Pretože je isté, že výsledok obecných volieb vyrieši otázku, či riadiť verejnú správu Slovenska, je povolanie tunajšie praobyvateľstvo, alebo »štátotvorné elementy*«. [...] *Toto je náš domov, tu musíme my rozhodovať.*“¹⁴ Citát okrem iného poukazuje na to, že v konštrukte *my* vz. *oni*, ktorý sa uchytil v straníckom diskurze, bolo na jednej

---

* V orig. „*Adjuk vissza a várost önmagának!*“ (pozn. prekl.)

¹³ [SPÁNYI, Artúr?]. „*Adjuk vissza a várost önmagának!*“ Megalakult a városi polgári párt. In *Új Világ*, 18. júla 1921, s. 1.

¹⁴ A városi polgári párt. In *Új Világ*, 18. marca 1923, s. 1.

strane označené prešovské obyvateľstvo, na strane druhej české úradníctvo, ktoré reprezentovalo štátnu moc a prišlo do mesta po roku 1918.

Vo svojej kampani v roku 1927 strana prezentovala zánik virilistického systému ako stratu. Naopak, fakt, že komunisti obsadili asi tretinu poslaneckých miest, pokladali za jednoznačnú ujmu pre mesto. Podľa názoru straníckych predstaviteľov v dôsledku demokratizácie volebného práva v prílišnej miere rozhodovali o reprezentácii mesta nezamestnané vrstvy, ktoré nijakým spôsobom neprispievali do mestských daní. Rovnako mali výhradu proti skutočnosti, že obyvateľstvo mesta už nezastupujú dôveryhodní jednotlivci, ale strany.¹⁵

V zhode s týmito názormi sa strana snažila o vytvorenie určitého urbánneho diskurzu, prostredníctvom ktorého chcela vyzdvihnúť význam pôvodných obyvateľov mesta a zároveň budovať pocit ich spolupatričnosti. Vyššie spomenuté príkoria sformulovala v mene mesta, jeho občanov, ako aj pôvodného obyvateľstva Šariša. „*Mestská inteligencia sa cíti byť vzájomne dostatočne blízka, aby jeden v druhom nevidel Maďara, Nemca, Žida, klerikála, liberála alebo socialistu, ale mešťana, s ktorým má podobné záujmy.*“¹⁶ S touto orientáciou sa strana profilovala ako liberálne zoskupenie, v ktorom sa „*môže združovať liberálne zmýšľajúce obyvateľstvo mesta bez ohľadu na národnosť a náboženstvo, každý pôvodný obyvateľ mesta, pre ktorého je dôležitý hospodársky a kultúrny rozvoj mesta.*“¹⁷

Na čele straníckej kandidátky stál evanjelik Károly Flórián, medzinárodne uznávaný právny a finančný odborník. Spolu s ním medzi predstaviteľmi strany figurovali jednak príslušníci miestnej maďarskej evanjelickej strednej vrstvy, ako aj časť židovskej inteligencie, napríklad Jenő Bárkány, známy stavebný inžinier. Bárkány v jednom svojom článku napísanom pre *Új világ* k téme kultúrnej identity a úloh prešovskej strednej vrstvy poznamenal: „*Prešov bol vždy mestom Bürger-ov, so všetkými charakteristickými vlastnosťami meštianskej cnosti, sebavedomím, pripomínajúcim florentského mešťana, hrdosťou, obchodníckou zrelosťou a pripravenosťou všetko obetovať pre mesto. Preto by som Prešov nazval radšej Florenciou na Toryse. [...] Spojme sa a začleňme do nášho budúceho programu všetky spoločné kultúrne potreby, zoraďme sa všetci Prešovčania na uskutočnenie tohto programu.*“¹⁸

Jednou z osobností strany, ktoré udávali jej pôsobeniu smer, bol podnikateľ židovského pôvodu Artúr Spányi, hlavný redaktor prešovského maďarského týždenníka *Új világ* (Nový svet). Prostredníctvom svojho periodika zohrával zásadnú úlohu v popularizácii

¹⁵ Miért alakult a Város Párt? „Salus reipublicae suprema lex esto!“ In *Új Világ*, 16. októbra 1927, s. 1.

¹⁶ [SPÁNYI, Artúr?]. A reális politika. In *Új Világ*, 7. januára 1922, s. 1.

¹⁷ Miért volt szükséges, hogy az országos politikától mentes városi polgári párt zászlót bontson? In *Új Világ*, 2. septembra 1923, s. 4.

¹⁸ BÁRKÁNY, Jenő: Kultúraktivitás. In *Új Világ*, 23. januára 1927, s. 1.

strany a jej cieľov až do konca 20. rokov.¹⁹ Na začiatku septembra roku 1923 Spányi dokonca zorganizoval protestné zhromaždenie, na ktorom sa ohradil proti „programovej deštrukcii mesta“.²⁰ Spányi sa zasadzoval za zjednotenie maďarskej menšiny v jednej strane, no opozičné správanie nepokladal v dlhodobej perspektíve za vhodnú cestu na dosiahnutie vytýčených cieľov. Ako napísal: „[[Je výhodnejšie tvoriť príviesok väčšiny strany, od ktorej sa v prípade potreby dá dosiahnuť veľmi veľa, buď tým, že sa zdrží hlasovania, alebo zahlasuje proti“.²¹ Konsenzuálnu politiku pokladal za vhodnú stratégiu aj pre obyvateľstvo s maďarskou identitou v miestnej verejnej správe a Mestská občianska strana si túto taktiku aj zvolila.

Mestská občianska strana našla dôležitého spojenca v miestnej organizácii Maďarskej národnej strany (Magyar Nemzeti Párt, MNP), ktorá vznikla roku 1925. V roku 1927 MNP vyzvala svojich prívržencov, aby hlasovali na Flóriánovu stranu,²² a toto rozhodnutie nám môže poskytnúť kľúč k určeniu ideologickej pozície mestskej strany. Obdobie rokov 1925 – 1927 prinieslo najperspektívnejšiu šancu na spoluprácu MNP s pražskou vládou.²³ Strana, ktorá pripisovala mimoriadnu úlohu hospodárskym otázkam, bola schopná osloviť nielen liberálnych, ale aj občianskoradikálnych maďarských voličov, resp. židovských voličov s maďarskou identitou. Prešovský týždenník odporúčal MNP „[šarišským] liberálne zmýšľajúcim Maďarom“, ktorí sa „z rôznych príčin nedokázali identifikovať so žiadnou z existujúcich politických strán“.²⁴ Maďarské opozičné strany ešte aj roku 1932 podporovali Flóriánovu skupinu,²⁵ podľa ich názoru „vernú maďarskej národnosti“, ktorú viac či menej prijala aj miestna kresťanskosocialistická opozičná elita.

Postoj ostatných politických síl k Mestskej občianskej strane bol, samozrejme, rôzny. Na vznik strany svojím článkom prudko reagoval Karol Ferbstein. Neuverejnil ho v prešovskej tlači, ale v košickom periodiku *Kassai Napló*, pretože podľa neho „naša miestna tlač [teda *Új Világ*] v období miestnych volieb upustila »od politických strán nezávislého« správania“. Prešovský predseda Židovskej strany bol toho názoru, že prostredníctvom Mestskej občianskej strany sa miestni kresťanskí socialisti pokúšajú získať hlasy Židov. Vo svojom článku uviedol, že nápad Mestskej občianskej strany ísť do volieb s kandidátkou zostavenou z osobností, ktorá by integrovala všetky miestne elity, podporoval aj on sám. Dodal však, že k tejto forme spolupráce nebolo prístupné ani vedenie Slovenskej ľudovej strany, ani miestni kresťansko-socialistickí politici, a preto

---

¹⁹ O ňom bližšie pozri GAYER, Veronika. Spányi Artúr és az „eperjesi középosztály“. In *Régió – Kisebbség, kultúra, politika, társadalom*, 2015, roč. 23, č. 1, s. 109-135.

²⁰ SPÁNYI, Artúr. Alarm. In *Új Világ*, 12. augusta 1923, s. 3.

²¹ [SPÁNYI, Artúr?]. A reális politika. In *Új Világ*, 7. januára 1922, s. 1.

²² A magyar nemzeti párt eperjesi híveihez! In *Új Világ*, 16. októbra 1927, s. 1.

²³ SIMON 2013, s. 60.

²⁴ MALÉTER, István. Kibontjuk a zászlót! In *Új Világ*, 1. novembra 1925, s. 1.

²⁵ A magyar nemzeti párt Eperjes város választóihoz. In *Prágai Magyar Hírlap*, 20. septembra 1932, s. 3.

sa neuskutočnila. Ferbstein nesúhlasil ani s tým, aby niekto reprezentoval jednu stranu v mestskom zastupiteľstve a do krajinských volieb by išiel vo farbách inej strany. Napriek tomu pokladal mestskú stranu za legitímnu židovskú stratégiu v miestnej politike, aj keď hlavný cieľ – zostať bokom od „národnostného zápolenia“²⁶ – bolo možné dosiahnuť podľa neho nie prostredníctvom mestskej strany, ale len Židovskou stranou.

Časť kresťanských socialistov napádala slobodomurársku minulosť Flóriána, pre Slovákov zas bola strana príliš maďarská. Komunisti v mestskej strane, samozrejme, videli skorumpované kapitalistické sily²⁷ a predsedu strany obvinili, že prijíma také honoráre, ktoré sú nezlučiteľné s pozíciou mešťanostu. Toto obvinenie sa stalo aj predmetom tlačového sporu Flóriána s komunistickým poslancom Michalom Kubičkom.²⁸

Mestská občianska strana bola úspešná najmä v 20. rokoch. V roku 1923 hlasovalo za jej program 5,8 % voličov, roku 1927 približne 10 %.²⁹ Potom však strana postupne strácala voličské zázemie. V roku 1928 už získali len niečo cez 6 %, v roku 1932 5 %. Strata popularity súvisela aj s tým, že roku 1932 sa o hlasy voličov v obecných voľbách uchádzalo dvakrát toľko strán, ako predtým. Roku 1932 založil novú mestskú stranu aj sám Artúr Spányi a hlasy potenciálnych voličov miestnej stredostavovskej strany sa rozdelili.

Strana strednej vrstvy

Artúr Spányi bol popri politickej činnosti aktívny aj v organizáciách, ktoré chránili záujmy miestnych obchodníkov. V rokoch 1931 až 1934 bol predsedom živnostenského spoločenstva. Od 20. rokov sa zúčastňoval aj na práci prešovského Obchodného grémia a v roku 1923 krátky čas mienil podriaďiť aj časopis *Új világ* výhradne tomuto záujmovému zoskupeniu.³⁰ Pramene ho v roku 1927 a potom v 1929 uvádzajú ako podpredsedu združenia.³¹ Podľa zachovaných zápisníc zo zhromaždení ho roku 1931 zvolili za predsedu Grémia³² a v tejto funkcii sa pravidelne zúčastňoval aj na práci živnostenských spo-

²⁶ FERBSTEIN, Károly. Tehát a keresztényszocialistákkal. In *Kassai Napló*, 14. september 1923, s. 2.

²⁷ A prešovi dzsungelből. A volt szabadvévespáholy mestere a starostai székbén. In *Kassai Munkás*, 25. januára 1925, s. 5.

²⁸ ŠA PO, f. Kolégium východného dištriktu ev. a. v. cirkvi na Slovensku v Prešove 1549 – 1954, k. 243, inv. č. 1038, Súkromná agenda dr. Karola Flóriána pr. kolégia, spor s košickými novinami *Kassai Munkás* z r. 1925 vo funkcii mešťanostu Prešova.

²⁹ Levizsgáztunk. In *Új Világ*, 23. októbra 1927, s. 1.

³⁰ V hlavičke novín bolo totiž po niekoľko týždňov uvedené, že je oficiálnym listom „Združenia prešovských obchodníkov“, teda Grémia. Pozri *Új Világ*, 1. apríla 1923, s. 1.

³¹ Miért mondott le a Keresk. Testületének alelnöke? In *Új Világ*, 20. marca 1927, s. 3; Pozri aj ŠA PO, f. Policajný komisariát v Prešove 1923 – 1934, k. 1, Index spolkov. Číslo spolku 98.

³² ŠA PO, P, f. Obchodné Grémium (OG), k. 24, č. spisu 320/1931. Zápisnica zapísaná dňa 19. júla 1931 na mimoriadnom valnom zhromaždení Obchodného grémia v Prešove, s. 3.; ŠA PO, P, f. OG, k. 24, č. spisu 190/1936, Výročná správa z 1936.

ločenstiev a Krajinského zväzu živnostenských spoločenstiev a grémií.³³ V roku 1936 bol už krajinským podpredsedom.³⁴

Mestská strana, ktorú Spányi založil v roku 1932, sa plným menom volala Volebná skupina stredostavovská obchodnícko-živnostnícka, majiteľov domov a občianstva. Hoci mala reprezentovať konečný rozchod s maďarsky orientovanou politikou, pre úplnosť treba uviesť, že Spányi v novinách *Új világ* ešte v roku 1937 poukazoval na svoje periodikum ako na maďarský týždenník a svoju novinársku prácu charakterizoval ako zastupovanie maďarských záujmov.³⁵ Jeho pôsobenie po roku 1932 teda môžeme nazvať aktivizmom. Okrem *Új világ*-u mal Spányi viacero prosperujúcich podnikateľských aktivít.³⁶ Bolo aj v jeho záujme, aby prešovskí živnostníci mali nástroj na ochranu svojich záujmov nielen na úrovni hospodárskej politiky mesta, ale v spolupráci s ostatnými živnostenskými združeniami v krajine aj na vyššej úrovni.

Keď v rokoch 1929 – 1933 zasiahla svetová hospodárska kríza aj Slovensko, práca podnikateľských grémií získala na význame. Kríza mala vplyv na hospodárske a finančné postavenie živnostníkov, zoskupených v prešovskom Grémiu. Keď sa na jeseň 1932 v Prešove objavila komisia daňového úradu, aby vymohla nedoplatky prešovských živnostníkov, písal o tom dokonca aj pražský *Prágai Magyar Hírlap* (Pražský maďarský vestník). „*Aj u najznámejších mešťanov vykonali domovú prehliadku a osobne ich prehľadali. [...] Objavenie sa komisie v meste vyvolalo veľkú paniku. Členovia výjazdnej daňovej komisie išli najprv k Artúrovi Spányimu, redaktorovi Új világ-u a predsedovi spojených živnostenských spoločností Prešova, vykonali mu osobnú prehliadku, zobrali všetky peniaze, čo u neho našli, otvorili jeho Wertheimovú skriňu a potom vykonali domovú prehliadku v byte Artúra Spányiho. Odniesli jeho koberce, zo stien zvesili obrazy a odviezli ich. Členovia komisie vyhlásili, že nerešpektujú dovtedy uzavreté dohody ohľadom vyplatenia daňových podlžností a dožadovali sa okamžitého vyplatenia nedoplatkov.*“³⁷ Ako odpoveď na takéto konanie vo viacerých mestách po celej krajine zorganizoval Krajinský zväz grémií sériu protestných zhromaždení proti podobnému vystupovaniu komisií.³⁸ Spányi už vtedy mohol na vlastnej koži pocítiť, aká potrebná je účinná ochrana záujmov živnostníkov na politickej scéne.

---

³³ ŠA PO, P, f. OG, k. 24, č. spisu 244/1932, Zápisnice z výborového zasadnutia Krajinského zväzu živnostenských spoločenstiev a grémií pre Slovensko a Podkarpatskú Rus.

³⁴ ŠA PO, P, f. OG, k. 24, č. spisu 120/1936, Zápisnica Zemského svazu obchodných grémií v Bratislave.

³⁵ [SPÁNYI, Artúr?]. A hét margójára. Lássunk tisztán! In *Új Világ*, 3. decembra 1933, s. 1.

³⁶ ŠA PO, P, f. Okresný úrad Prešov 1923 – 1945 (OÚ), k. 42, inv. č. 218, č. spisu 16337/1929. Kníhtlačiareň Minerva; K tomu pozri: Džujko 2012, s. 17; ŠA KE, f. KŽ, k. 77, č. spisu 4590/1925, Predmet: Časopis Nový Svet – zaniknutie, v Prešove, dňa 30. IV. 1925.

³⁷ A repülőbizottság Eperjesen is megkezde a személymotoszással fűszerezett adóbehajtásokat. In *Prágai Magyar Hírlap*, 14. októbra 1932, s. 3.

³⁸ ŠA PO, P, f. OG, k. 24, č. spisu 631/1933, Protestné zhromaždenie živnostníctva, Sila je v jednote! Pozvanie. V Prešove, 28. mája 1933.

Názov jeho novej strany (Volebná skupina stredostavovská obchodnícko-živnostnícka, majiteľov domov a občianstva) umožňuje predpokladať, že táto mestská strana sa pokúšala hájiť predovšetkým záujmy miestnych obchodníkov, podnikateľov a majiteľov nehnuteľností. Jej prvoradým cieľom bolo chrániť záujmy miestneho priemyslu a obchodu a boj proti dodatočným daniam, ako aj dosiahnuť, aby mesto zaviedlo úspornejšie hospodárenie. Vo volebnej kampani sa objavil urbánny diskurz zo Spányiho novín: „*Pre každého, kto platí dane, [...] je životne dôležité mať možnosť zasiahnuť do riadenia vlastného osudu. V meste nie sú a ani nemôžu byť ani stranícko-politické, ani náboženské, ani národnostné záujmy. [Strana] Chce byť živým svedomím v živote mesta, zoči-voči realite nemôže dovoliť, aby sa verejnosť mesta aj naďalej stávala obeťou a pokusným králikom neúspešných hospodárskych krokov tých, ktorí veci vôbec nerozumejú.*“³⁹

Spányi sa stal vo farbách tejto strany koncom roku 1932 poslancom mestského zastupiteľstva. Na jeho prvom zasadnutí v mene svojich voličov prečítal deklaráciu, v ktorej prízvukoval, že jeho voličská obec nesúhlasí s dovtedajšou hospodárskou politikou mesta, a teda ani nepreberá zodpovednosť za dovtedajšie rozhodnutia.⁴⁰ Deväťbodová deklarácia sa len málo líšila od konceptu vyhotoveného prešovským Grémium v roku 1926, ktorý v 11 bodoch sumarizoval vtedajšie problémy živnostníkov.⁴¹ Zaoberala sa potrebou zrušenia viacerých daní, ako aj ich výškou a znížením súdnych poplatkov. Požadovala zrušenie štátnej podpory pre družstvá, pretože tie znamenali ťažko prekonateľnú konkurenciu pre miestne podnikanie. V šiestom bode žiadal, aby živnostníci, prichádzajúci z iného kraja, nemohli v meste podnikáť nezdanene, čím skryte poukazovali na výskyt lacného českého tovaru na trhu. Deviaty bod konceptu z roku 1926 žiadal odškodnenie tých prešovských obchodníkov, ktorí boli v novembri 1918 vyrabovaní.⁴² Roku 1932 predstavitelia strany ešte stále pokladali za najväčšiu ujmu to, že mesto neuprednostňuje záujmy miestnych obchodníkov voči „cudzím“ investorom.⁴³

Spányi sa napokon pokúsil o šťastie aj v celoštátnej politike. Na základe toho môžeme usudzovať, v akom vzťahu bolo voličstvo Strednej triedy s politikou krajiny. Šéfredaktor *Új világ*-u kandidoval roku 1935 do národného zhromaždenia za stredopravicovú liberálnu Československú živnostensko-obchodnícku stranu stredostavovskú, ktorá pôsobi-

³⁹ [SPÁNYI, Artúr?]. Nagy lelkesedéssel megalakult a „Kereskedők, iparosok, háztulajdonosok és polgárság középosztályának gazdasági választóközössége”. In *Új Világ*, 14. august 1932, s. 1; [SPÁNYI, Artúr?]. Miért kell minden öntudatos eperjesi polgárnak a 4-es számú listával szavazni? In *Új Világ*, 18. septembra 1932, s. 1.

⁴⁰ ŠA PO, P, f. MÚ, k. 36, inv. č. 10, Zápisnica zasadnutia mestského zastupiteľstva mesta Prešova konaného dňa 5. decembra 1932. Deklarácia.

⁴¹ ŠA PO, P, f. OG, k. 1, č. spisu 18/III.1926. Návrhy ohľadom aktuálnych otázok.

⁴² ŠA PO, P, f. OG, k. 24, č. spisu 2/1931, Správa o vyrabovaní a situácii prešovských obchodníkov, Prešov, dňa [?]-ho januára 1923.

⁴³ ŠA PO, P, f. MÚ, k. 36, inv. č. 10, Zápisnica zasadnutia mestského zastupiteľstva mesta Prešova konaného dňa 5. decembra 1932. Deklarácia.

la v československom parlamente od roku 1920. Strana však bola populárna najmä v českých krajinách, preto nebola reálna šanca, aby sa Spányi z Prešova stal poslancom parlamentu. Československá živnostensko-obchodnícká strana stredostavovská napokon získala vo voľbách roku 1935 zo Slovenska len jeden mandát.

Zhrnutie

Výskum dospel v prvom rade k poznatku, že lokálna politika sa dá skúmať nielen ako miestny odraz krajinských udalostí, ale aj ako autonómna sféra. V tomto lokálnom rámci je tiež potrebné skúmať ju. Pôsobenie mestských strán poukazuje na evidentnú existenciu stredostavovskej solidarity, ktorá sa v tom čase ešte dala mobilizovať na politickom základe. Vznik oboch skúmaných strán sa zároveň dá chápať aj ako kolektívna reakcia na obe medzivojnové hospodárske krízy. Mestská občianska strana sa snažila riešiť na miestnej úrovni dôsledky krízy po prvej svetovej vojne, resp. dôsledky centralizácie verejnej správy po vzniku československej republiky, kým voličská základňa Strednej triedy reagovala na veľkú svetovú hospodársku krízu v roku 1929. Samotný vplyv mestských strán na riadenie mesta je však spochybniteľný. Spolu dokázali získať 10 – 12 % hlasov, čo prinášalo jedno až tri poslanske miesta v mestskom zastupiteľstve. To však nevylučovalo možnosť získať napríklad funkciu mešťanostu (vid' Károly Flórián) a v niektorých prípadoch mohli byť jazýčkom na váhe pri rozhodovaní samosprávy.

Na program prešovských mestských strán mali, samozrejme, najväčší vplyv miestne pomery. V reakcii na postupnú radikalizáciu okolitej spoločnosti, ako aj na obrovskú popularitu ľavicových a katolíckych masových strán sa pokúšali profilovať svoje pôsobenie tak, aby prekonalí národnostné a ideologické hľadiská a namiesto nich presadzovali program rozvoja miestnej komunity. Preto sa mestské strany ideologicky markantne dištancovali od celoštátnych politických strán a z väčšej časti reprezentovali liberálne stanoviská, ktoré v tomto prípade poslúžili najmä ako prostriedok na neutralizáciu národnostných konfliktov.

Aj keď mestské strany reprezentovali poväčšine nespokojnosť istej úzkej skupiny miestnych elít, problémy sa snažili predkladať zaobalené do lokálnych diskurzov. Na základe toho vystupovali symbolicky v mene mesta alebo „strednej triedy“, ktorá sa neviazala v zásade ani k národnosti, ani k veľkej strane. Tento prístup im umožnil, aby sa prezentovali ako ideologicky a nacionálne neutrálne zoskupenia. To, samozrejme, nevyklučuje, že v oboch mestských stranách nepôsobili oduševnení lokálpatrioti, ktorým skutočne záležalo na hospodárskom a kultúrnom rozvoji Prešova. Mestská strana ako politická platforma v konečnom dôsledku nesledovala len pragmatické ciele, teda aspoň nie v prípade prešovských strán. Reprezentovala tiež väzby k miestu, ktoré zároveň vyjadrovali aj evidentné nepriateľstvo voči Čechom alebo minimálne kritický postoj proti politickým nariadeniam vlády.

Mestské strany chceli zároveň poukázať aj na fakt, že na Slovensku chýbala strana, ktorá by bola schopná združovať a účinne reprezentovať liberálne meštianske stredné vrstvy. Dokonca, keďže sa neskôr ukázalo, že Slováci nebudú podporovať takto profilované strany, v miestnych reláciách vyslovene znamenali alternatívu pre židovskú a maďarskú menšinovú politiku.

Popri tom sa v priebehu medzivojnových rokov dá pozorovať aj vývin pojmu stredná vrstva. V programe Mestskej občianskej strany je prešovské meštianstvo totožné s „pôvodným obyvateľstvom“ mesta a v rámci toho predovšetkým s miestnymi Maďarmi a Židmi. Pojem „praobyvateľstvo“ sa pritom stal jedným zo základných prvkov oficiálneho diskurzu Krajinskej kresťanskosocialistickej strany a slúžil na to, aby v mene kresťanskej solidarity sústredil katolícke obyvateľstvo z územia Slovenska proti pražskému centralizmu. Tým táto koncepcia vo veľkej miere získala politický obsah, s ktorým sa už liberálnejšie zmýšľajúci členovia mestských strán pravdepodobne nevedeli stotožniť. Po roku 1928 čiastočne aj z týchto príčin vystúpil z Flóriánovho spolku Artúr Spányi, v ktorom sa črtá typ židovského podnikateľa s maďarskou identitou, ktorý sa však od maďarskej politickej elity postupne vzdialil. Pre neho už stredná vrstva neznamenal prešovskú elitu, ale istú časť židovskej živnostníckej vrstvy.

Podrobnejší obraz môžeme získať širšou analýzou kontextu prešovského a krajinského hospodárstva v porovnaní s inými mestami, ako aj analýzou pojmov *mešťan* a *stredná vrstva*, na ktoré však v rámci tejto štúdie nie je priestor.

Cituj:

SZEGHY-GAYER, Veronika. „Vráťme si mesto!“ Prejavy nespokojnosti „mestského občana“ v politickom diskurze v Prešove 1918 – 1938. In *Forum Historiae*, 2015, roč. 9, č. 2, s. 56-68. ISSN 1337-6861.

...

Veronika Szeghy-Gayer, MTA, pracuje v Inštitúte pre výskum menšín v Spoločenskovednom centre Maďarskej akadémie vied. Venuje sa problematike maďarskej menšiny v Československu, slovensko-maďarským vzťahom v rokoch 1867 – 1945, politike pamäti a dejinám Košíc v rokoch 1918 – 1945.

Kontakt: gayerveronika@gmail.com